

COLUMN

De robots zijn welkom, mits...

*Joop Schippers**

Nu minister Asscher van Sociale Zaken en Werkgelegenheid er zijn toespraak op het SZW-congres van begin oktober aan wijdde,¹ is het debat over de gevolgen van de technologische vooruitgang voor de werkgelegenheid in Nederland weer helemaal 'hot'. Zeker als er dan ook nog 'onderzoek' de media in wordt geslingerd waaruit blijkt dat miljoenen banen op de tocht staan, is een hype van enige omvang vrijwel onontkoombaar. Het plezierige van hypes is dat ze ook weer zo voorbij zijn. Dan ontstaat opnieuw ruimte voor een serieuze en meer doordachte discussie over het onderwerp.

Welke thema's zouden daarin centraal moeten staan? Natuurlijk gaat het over de vraag welk werk de komende jaren door technologische innovatie gaat verdwijnen. In welke sectoren en voor welke categorieën werkenden? Komt er nieuw werk voor in de plaats en wat is dat voor werk en voor wie? Gaat de voortgaande technologische ontwikkeling duidelijke winnaars en verliezers opleveren en, zo dit het geval is, valt daar beleidsmatig iets aan bij te sturen? Kunnen we met proactief handelen schade voorkomen of is het alleen een kwestie van repareren?

Reeds lang is duidelijk dat het vooral routinematig werk is dat zich bij uitstek leent voor vervanging door technologie. Dat begon met de vervanging van mensen door machines c.q. robots aan de lopende band en in productiestraten van bijvoorbeeld de automobieliindustrie. Het kreeg een vervolg met de introductie van kaartjesautomaten in het openbaar vervoer en de introductie van het zelf scannen van boodschappen in de supermarkt. Maar waar is het einde? Doordat de gebruikte computersystemen steeds 'slimmer' worden, wordt ook steeds meer menselijk werk als routinematig 'ontmaskerd'. Doorloopt een chirurg eigenlijk niet ook altijd een zelfde soort beslissingsschema dat zich uiteindelijk vertaalt in een aantal, weliswaar gespecialiseerde en verfijnde, maar toch routinematige handelingen? En geldt hetzelfde niet ook voor de docent of de vrachtwagenchauffeur? Kortom, voor welk type werk hebben we nu echt mensen nodig? Veelal wordt verwezen naar activiteiten waarbij intermenselijke communicatie centraal staat en naar activiteiten gericht op het organiseren van de communicatie over en weer tussen mens en 'robot'. Maar wat als die robot over een aantal jaren ook 'leert' gezichtsuitdrukkingen en de toon van een uitgesproken zin te herkennen? Of met grote nauwkeurigheid afgescheiden geurstoffen weet te interpreteren?

Deze wat vage antwoorden op hele concrete vragen illustreren hoe lastig het ook in de toekomst zal zijn aan de hand van kenmerken van het werk te voorspellen

* Joop Schippers is hoogleraar Arbeidseconomie aan de Universiteit Utrecht.

welk werk (als eerste) door technologie vervangen zal worden. Het economisch perspectief biedt wellicht enig aanvullend houvast. Immers, de druk om via innovatie arbeid door kapitaal te vervangen zal vooral groot blijven daar waar grote arbeidsvolumes in het spel zijn. Daar vallen flinke besparingen te realiseren. Tegen die achtergrond lijken vooral sectoren als zorg, onderwijs, transport en de zakelijke dienstverlening de arena waar de komende decennia de slag tussen mens en robot zal worden uitgevochten.

Kan de mens die slag winnen en moet hij/zij dat willen? Het eerste deel van de vraag kan zonder aarzeling ontkennend worden beantwoord: de technologische ontwikkeling gaat voort en laat zich feitelijk niet afstoppen. Hoogstens kan voor tijdelijk oponthoud worden gezorgd door bepaalde eisen te stellen aan producten, productieprocessen of gebruik van materialen. Ook voor de tweede vraag ligt een ontkennend antwoord in de rede, zij het met iets meer slagen om de arm. Veel van de weggeorganiseerde menselijke arbeid is – op de keper beschouwd – helemaal niet zo aantrekkelijk (al moeten we daarbij oppassen voor een elitaire kijk op wat ‘leuk’ werk is). Dat gold voor de eindeloze handbewegingen van de arbeiders in de fabriek van de jaren vijftig. Dat geldt voor het werk van de kassière achter de lopende band in de supermarkt. Maar geldt het niet ook voor de eindeloze kilometers die de vrachtwagenchauffeur over de snelweg jakkert of de zoveelste keer dat een docent zijn lesje afdraait? Toch willen de meesten van hen dit werk voor geen goud kwijt. Sterker nog, ze zijn bereid op de barricaden te klimmen als hun werk wordt bedreigd. Naast de traditionele ‘disutility’ die het werk met zich meebrengt, kent het kennelijk ook andere, waardevolle aspecten. Wellicht dat de discussie over de gevolgen van de voortgaande technologische vernieuwing daar meer bij zou moeten aansluiten.

Onder invloed van technologische innovatie gaat niet alleen werk verloren. Er komt ongetwijfeld ook nieuw werk bij: de innovatie moet worden gestuurd, onderhouden en begeleid. Robots moeten worden ontworpen, getest en geprogrammeerd en mensen moeten ermee leren omgaan. Hogere inkomens en vrijvallende tijd resulteren mogelijk in meer banen in de vrijetijdssector. Hoewel ook hier de onzekerheden groot zijn en misschien nog wel groter dan die met betrekking tot het verdwijnen van werk, lijkt zich enige consensus af te tekenen rond de conclusie dat veel van het nieuwe werk banen voor hoogopgeleiden zullen betreffen. De krimp lijkt vooral te zitten in banen waar traditioneel veel mbo’ers werken. Van naadloos doorschuiven naar nieuw werk zal slechts incidenteel sprake kunnen zijn, zelfs al zouden we op korte termijn werk maken van om-, her- en bijscholingstrajecten (die structureel overigens zeer noodzakelijk zijn). Ten minste tijdelijke werkloosheid zal het lot zijn van velen die hun baan opgeslokt zien worden door de technologische revolutie. Wat dan in elk geval recht overeind moet staan, is een adequate inkomensvoorziening. Niet voor niets verwees minister Asscher naar de noodzaak het economische gewin van de voortgaande technologische innovatie en de daarmee gecreëerde productiviteitsgroei in voldoende mate aan een bredere groep dan alleen de kapitaaleigenaren ten goede te laten

Joop Schippers

komen. Dat is voor de verzorgingsstaat geen principiële noviteit, maar veeleer een kwestie van maatvoering.

Een zinvol bestaan is echter geen kwestie van geld alleen. De verbondenheid van velen aan werk dat niet altijd leuk en boeiend is, spreekt op dit punt boekdelen. Gedurende de afgelopen meer dan honderd jaar heeft de welvaartsgroei uit hoofde van de technische ontwikkeling zich niet alleen vertaald in hogere besteedbare inkomens en hogere consumptie. Telkens hebben we de welvaartsgroei ook aangegrepen om de gemiddelde arbeidsduur per week, jaar of over de levensloop te verkorten en zo meer ruimte te maken voor vrije tijd. Los van de inkomensconsequenties weten mensen die extra tijd veelal uitstekend te waarderen én in te vullen. Geen werk (meer) hebben heeft echter een funest effect op het menselijk welbevinden (en tal van daaraan gerelateerde factoren). Naast het realiseren van een adequate inkomensvoorziening lijkt daarmee de belangrijkste opgave voor beleidsmakers (en wetenschappers mogen meedenken!) om te voorkomen dat de voortgaande technologische ontwikkeling omvangrijke groepen werkenden – bijvoorbeeld mbo'ers – buitenspel zet (zelfs al is dat met een behoorlijke uitkering), terwijl anderen – bijvoorbeeld hoogopgeleiden – zich driemaal een slag in de rondte werken om aan de vraag naar hun diensten te voldoen. Daarvoor is niet-hooggeschoold werk in het Europa van de 21ste eeuw te zeer ook een toegangspoort tot netwerken, hulpbronnen en sociale status en niet alleen een bundel taken die 'disutility' opleveren.

Dat vergt dat we tempo maken bij het voorbereiden van 'kwetsbare groepen' op een veranderende toekomst op de arbeidsmarkt. Het vergt tevens een uiterste inspanning om degenen die het aankunnen ook daadwerkelijk een opleiding in het hoger onderwijs te helpen afronden. En het vergt een ruimere bereidheid dan thans bestaat om daar waar werk schaars is, het schaarse werk beter over verschillende leden van de samenleving te verdelen. Robots kunnen ons – net als hun minder ver ontwikkelde broertjes en zusjes van een halve eeuw geleden – nog steeds veel (vervelend) werk uit handen nemen en veel geld voor ons verdienen. Naarmate hun rol in ons collectieve leven groter wordt, groeit de uitdaging het resterende werk en het verdiende inkomen op een evenwichtige manier over de individuele leden van de samenleving te verdelen.

Noot

- 1 Zie www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/toespraken/2014/09/29/robotisering-kansen-voor-morgen-toespraak-van-minister-asscher-tijdens-het-szw-congres-op-29-9-2014.html.